

Isaac Deutscher

Sovjetunionens kommunistiska partis nittonde kongress 1952

Källa: *International Affairs*, volym 29, nr 2, april 1953. Detta är texten till en föreläsning som Deutscher höll vid Chatham House den 18 november 1952.

Kommunistpartiets nittonde kongress sammanträdde i Moskva i oktober 1952 efter ett uppehåll på tretton år. Den föregående kongressen sammanträdde i mars 1939. Enligt partiets stadgar ska en kongress sammanträda minst en gång vart tredje år. Under bolsjevismens tidiga period brukade kongressen sammanträda minst en gång om året. Man kan naturligtvis fråga sig vad som orsakade ett så långt uppehåll mellan de två senaste kongresserna. Förklarade partiets ledare detta för delegaterna? Nej, kongressen fick ingen förklaring alls. Ingen försökte ens rättfärdiga det långa uppehållet. Men förklaringen är ganska uppenbar: en partikongress är numera inget annat än en relik från en mycket avlägsen förgången tid. Förr i tiden var en kongress något verkligt; partiets ledare brukade stå i talarstolen och redogöra för sina aktiviteter på ett ärligt sätt; de brukade lägga fram kontroversiella frågor till partiets gräsrotter för bedömning och invänta ett beslut. I dag är en kongress bara ett tillfälle för ledarna att visa upp sina verkliga eller inbillade framgångar, eller göra en sammanfattning av en viss period.

Det är uppenbart att partiets ledare inte sammankallade en kongress tidigare eftersom de antingen inte var i stånd att visa upp framgångar inför landet eller kände att de inte kunde göra någon definitiv sammanfattning. Den lagstadgade perioden inom vilken den nittonde kongressen skulle ha sammankallats var 1942, någon gång mellan slagen om Moskva och Stalingrad. Det var uppenbarligen inte rätt tidpunkt för en kongress. I slutet av kriget kunde en segerkongress ha hållits, men Ryssland befann sig då så djupt i krigets efterverkningar, i det kaos och den förstörelse som kriget orsakat, att ledarna återigen ansåg att det inte var rätt tidpunkt för dem att möta landet.

Omkring 1948 började det ske en förändring till det bättre i Rysslands ekonomiska situation, men förändringen var ganska blygsam och den internationella situationen var extremt förvirrad. Tito-kontroversen hade just börjat. Det var oklart hur detta skulle påverka situationen i Östeuropa. Kalla kriget befann sig i en av sina inledande faser, och Stalin och hans närmaste män föredrog att hålla sig tysta.

I år kände politbyrån äntligen att den kunde göra en sammanfattning, och en som ur dess synvinkel var ganska tillfredsställande. Som jag har påpekat blev kongressen inte, och kunde inte bli, ett tillfälle för någon allmän debatt eller någon verklig genomgång av de problem som den sovjetiska ledningen stod inför. Den gav dock en möjlighet att göra en retrospektiv översikt av de tretton åren mellan 1939 och 1952. Kanske är ingenting så avslöjande och lärorikt som kontrasten mellan denna kongress och dess föregångare.

1939 sammanträdde kongressen strax efter att de stora utrensningarna hade avslutats. Landet var fortfarande chockat efter utrensningarna. Man hade fortfarande ljudet av avrättningarna i öronen och synen av de långa kolonnerna av män som marscherade iväg till koncentrationslägren framför ögonen. Det gamla bolsjevikiska gardet hade just krossats. Vid kongressen 1939 tillkännagav Stalin att de stora utrensningarna var över. Han förklarade att partiledningen ville stoppa hysterin med massangivelser och att många oskyldiga människor hade lidit. En ny kvasi-liberal era skulle inledas, och som dess förkroppsligande blev Berija polischef i stället för Jezjov.

Många undrade fortfarande om utrensningarna verkligen var över, om det skulle vara möjligt för Stalin att kontrollera den giljotin som han hade satt i gång, om han själv inte skulle fångas

av den, precis som Robespierre fångades av giljotinen som hade dödat Danton, Hébert och den franska revolutionens andra ledare. År 1952 hade minnet av trettioåret nästan bleknat. Stalins regim hade konsoliderats – konsoliderats av utrensningarna, konsoliderats av kriget och av efterverkningarna av kriget. Ingen hämnare från det gamla bolsjevikiska gardet tycks ha uppstått.

Även i ett annat avseende fanns det en stark kontrast mellan de två kongresserna. 1939 dominerade fortfarande den gamla generationens stalinister scenen – män som till största delen själva hade deltagit i oktoberrevolutionen 1917. Vid den senaste kongressen, i oktober 1952, hade endast tolv eller tretton av de 1 200 delegaterna deltagit i oktoberrevolutionen; endast sju procent av delegaterna hade gått med i partiet före inbördeskrigets slut 1920, och mer än två tredjedelar av alla delegater hade gått med först efter att Stalin hade eliminerat alla sina motståndare och kommit till den absoluta makten. En ny stalinistisk generation har vuxit upp politiskt, och ett av de mycket viktiga resultaten av kongressen är att denna nya stalinistiska generation nu är representerad i partiets nya ledande organ, i centralkommittén och i presidiet som har ersatt politbyrån.

De flesta av dessa män är mellan fyrtio och femtio år gamla. Deras minnen av tiden före Stalin är vaga. Det gamla stalinistiska gardet hade uppenbarligen fått order av Stalin att hålla sig i bakgrunden. De gjorde endast korta ceremoniella framträdanden vid kongressen och spelade ingen betydande roll under dess förhandlingar. Stalin själv satt på podiet, inte längre en levande människa utan en gudom, dyrkad och glorifierad. Det var först mot slutet av kongressen som han höll ett kort tal, riktat inte så mycket till de ryska delegaterna som till ledarna för de utländska kommunistpartierna som samlats i logen för ärade gäster.¹

I linje med denna generationsväxling, eller snarare vaktavlösning, avskaffade partiet sitt namn bolsjevik, det namn som en gång varit dess stolthet och som kommit i bruk för fyrtionio år sedan – 1953 är det ett halvt sekel sedan den ödesdigra splittringen mellan bolsjevikerna och mensjevikerna vid den andra partikongressen.

I ännu ett annat och ännu viktigare avseende stod den senaste kongressen mycket starkt i kontrast mot sin föregångare. 1939 var den dominerande läran socialism i ett land. År 1939 nådde den sin höjdpunkt. År 1952 nämndes socialismen i ett land inte en enda gång. Ur historisk och politisk synvinkel låg kongressens betydelse främst i att den så att säga satte punkt för avskaffandet av socialismen i ett land. Detta var partiets slutgiltiga avsked från den lära som stalinismen så länge hade sett som sitt existensberättigande. Denna gång talade Stalin om kommunismens nya ”chockbrigader”, de brigader som hade anslutit sig till Sovjetunionen, en gång den proletära revolutionens ensamma förtrupp. Stalins tal vid kongressens avslutande session var i praktiken en bekännelse inför de utländska kommunisterna, i vilken han på sitt kryptiska sätt sa till dem: ”Ja, jag var tvungen att göra många mycket obehagliga saker när vi var isolerade, och ofta var vi tvungna att förhandla och kompromissa med den borgerliga världen på er bekostnad.” (Det vill säga på bekostnad av den utländska kommunismen.) Han kanske tänkte på pakten med Hitler 1939. ”Men nu går det mycket lättare, nu har vi en tredjedel av hela mänskligheten bakom oss.”

Jag kanske fastnar vid något uppenbara kontraster, men ibland är det viktigt att betona det uppenbara. Vi är alla lite benägna att tänka på Ryssland i föråldrade termer. På 1930-talet var många benägna att tänka på Ryssland i termer som skulle ha varit helt aktuella på 1920-talet. På 1940- och 1950-talet är man benägen att tänka i termer som skulle ha varit mycket aktuella och mycket realistiska på 1930-talet.

¹ [Stalins tal vid 19:e partikongressen](#)

En liknande tidsförskjutning förekommer naturligtvis i vårt tänkande om alla länder och alla politiska rörelser. Men tidsförskjutningen är kanske mest uttalad i vårt tänkande om Ryssland, eftersom knappast någon samtida nation har förändras så markant från decennium till decennium som Ryssland, och det är naturligtvis svårt att anpassa sina åsikter till dessa snabba förändringar. Jag avser inte att förneka det historiska kontinuitetsmomentet – det är mycket starkt. Man kan spåra många drag från det tidiga ryska tsarväldet i det samtida Ryssland. Men tillsammans med kontinuiteten finns också en stark och snabb förändring i livet, och det finns en risk att man underskattar de stora, betydelsefulla förändringar som sker.

Jag ska försöka illustrera detta med en kort översikt över den nya femårsplanen som den nittonde kongressen har antagit. För detta behövs några siffror och statistik, men dessa siffror visar på extremt viktiga utvecklingar som sannolikt kommer att påverka hela maktbalansen i världen och trenden i världspolitiken under de kommande åren och kanske årtiondena.

Den nya femårsplanen ska löpa från 1951 till 1955 och innebär en ökning av Sovjetunionens nationalinkomst med 60 procent och av den totala industriproduktionen med 70 procent under dessa år. Sysselsättningen ska öka med sex miljoner – sex miljoner fler människor ska vara anställda av staten 1955 än 1951. Liksom i tidigare planer ligger tonvikten på utvecklingen av den tunga industrin – det vill säga produktionsvaror – vars produktion ska öka med 82 procent, medan konsumtionsvaror endast ska öka med 64 procent. Stålproduktionen ska 1955 uppgå till 45 miljoner ton. År 1940, Rysslands sista år före kriget, var den 18 miljoner ton och är nu cirka 35 miljoner ton. Kolproduktionen är 372 miljoner ton jämfört med 166 miljoner ton 1940. Oljeproduktionen är 70 miljoner ton jämfört med 31 miljoner ton 1940. Elproduktionen är 158 miljarder kilowattimmar jämfört med 48 miljarder 1940. Jag är övertygad om att dessa mål inte bara är propagandatricks, och jag är till och med benägen att anta att de inte bara kommer att uppnås utan även överträffas i slutet av femårsplanen, precis som var fallet med målen i den föregående planen. Ryssland befinner sig uppenbarligen mitt i en enorm industriell kapplöpning.

När kalla kriget inleddes var den ryska stålproduktionen antingen en åttondel eller en sjundedel av den amerikanska. År 1955 bör den uppgå till hälften av den amerikanska produktionen. I maktpolitiska termer kan det låta lite paradoxalt, men det är ändå sant att en amerikansk miljon ton stål inte motsvarar en rysk miljon ton, av den enkla anledningen att av varje miljon ton stål som produceras i USA måste en mycket större andel gå till att upprätthålla landets civila ekonomi. En amerikansk arbetare kan inte ta sig till sin fabrik om han inte har bil; han måste föras med en bil, även under krig. I Ryssland är den totala produktionen av bilar, det vill säga civila, normala personbilar, inte mer än 65 000 per år. Detsamma gäller naturligtvis kylskåp och många andra hushållsartiklar.

Som ett resultat av en långvarig besparing av stål och andra basmaterial för kapitalinvesteringar ligger den ryska verkstadsindustrins nivå långt över den ryska ekonomins allmänna nivå. De industrigrenar som Rysslands industriella och militära makt är direkt beroende av ligger långt över andra grenar, till och med sådana som kol och stål. När man jämför den amerikanska och den ryska stålproduktionen kan man komma fram till slutsatsen att den ryska industriella potentialen och/eller produktionen inom tre år kan nå ungefär hälften av den amerikanska, men när man tittar på maskinindustrin är det inte fel att anta att klyftan mellan den amerikanska och den ryska maskinindustrin kommer att bli (och redan är) mycket mindre. Följaktligen verkar också klyftan mellan respektive militärindustriella potentialer vara mindre.

När vi återigen jämför vad ryssarna förväntar sig och sannolikt kommer att uppnå fram till 1955 med vad de hade 1940, ser vi att de förväntar sig att deras nationalinkomst ska fördubblas, deras industriella bruttoproduktion tredubblas och deras maskinindustris

produktion fyrdubblas inom dessa femton år. Återigen tror jag inte att dessa proportioner är propagandatrik. Visst är inte alla siffror som ryssarna publicerar om sin industriella utveckling korrekta, men de relativa proportionerna i vilka de beskriver de olika grenarna av sin industri är det definitivt.

Det säger sig nästan självt att den ryska konsumenten fortsätter att finansiera detta oerhört ambitiösa industrialiseringsprogram. Ryssland har deltagit i denna industriella kapplöpning med västvärlden nästan barfota, halvnaken och inte särskilt välnärd. Vi bör dock inte överdriva denna aspekt av problemet. Den ryska nationalprodukten har vuxit så snabbt, att även om en växande andel av den går till kapitalinvesteringar och upprustning, växer också den del som kan avsättas för konsumtion. Rysslands nuvarande situation skiljer sig i detta avseende från den som rådde på 1930- och 1940-talen. Ryssland har nu råd med lite mer smör och mycket mer vapen. Dilemmat mellan vapen och smör är inte längre lika oundvikligt som det brukade vara i Ryssland. Viktiga politiska slutsatser kan dras av detta. Jag tror att Rysslands situation i detta avseende är bättre än Västeuropas. Bland människor vars levnadsstandard stiger långsamt, till och med mycket långsamt, är det inte troligt att ett akut politiskt missnöje blir utbrett. Det ryska folket får en synlig och uppenbar höjning av sin levnadsstandard. Deras standard ligger långt under den västeuropeiska, men de har den tillfredsställelse som kommer av en uppåtgående och framåtgående rörelse; och de kan fortsätta att förbättra sin levnadsstandard mycket långsamt även samtidigt som de utvidgar sina kapitalbyggnads- och rustningsprogram.

I Västeuropa, däremot, påverkar och pressar försvarsprogrammen redan levnadsstandarden. Vi ser detta i Frankrike, Italien, Tyskland och på andra håll. Jag tror att det är mer sannolikt att politiskt missnöje uppstår bland människor som måste sänka sin levnadsstandard, även om den är relativt hög, än bland människor som ökar sin levnadsstandard, om än mycket långsamt, från en låg nivå. Detta var vad kommunistpartiets ledare framhöll vid kongressen. De kunde peka på konkreta framsteg, på en mycket tydlig förstärkning av deras maktpolitiska ställning i världen.

Men Stalin och hans team står också inför frågan – hur långt kan de fortsätta med den politik som de har sin nuvarande maktposition att tacka för? Vad krävs för att denna politik ska kunna fortsätta till en punkt där Ryssland kan befinna sig mycket längre fram i det industriella och maktpolitiska loppet än vad landet är nu?

Jag skulle kortfattat beskriva dessa villkor som de ”fem stora om”. Ryssland kan fortsätta i denna kapplöpning:

1. Om industrialiseringsprocessen inte avbryts av krig.
2. Om den disciplin, den totalitära disciplin, som påtvingas konsumenten för att tvinga honom att finansiera detta program inte bryter samman.
3. Om inga interna omvälvningar, särskilt efter Stalins död (han är trots allt en dödlig människa), skakar systemet.
4. Om Rysslands resurser inte slösas bort och sprids i ett försök att hålla Rysslands inflytandesfär, länderna i Öst- och Centraleuropa och Kina under sträng kontroll.
5. Om balansen mellan de olika elementen i industrialiseringen – den faktiska balansen mellan investeringar, råvaror, resurser och arbetskraft – inte störs.

Som jag ser det, dikterar dessa ”fem om” Stalins politiska linje, hans önskan att, om inte förhindra, så åtminstone fördröja ett tredje världskrig så länge som möjligt, att i förväg reglera efterträdarna till hans regering eller personliga styre, att reglera relationerna mellan Ryssland, Kina och de andra länderna inom den ryska sfären, och så vidare.

Kongressen gav oss inte mycket information om dessa aspekter av den sovjetiska politiken. Stalin gjorde dock några intressanta kommentarer i sin artikel i *Bolsjevik*, som publicerades strax före kongressen. Den artikeln satte tonen för alla debatter och hyllades omedelbart i den löjliga Stalin-kultens välbekanta stil som en av århundradets största filosofiska och intellektuella bedrifter.

Märkligt nog skrev Stalin artikeln som ett efterord till en debatt mellan sovjetiska ekonomer om en ny lärobok i politisk ekonomi. (Det är intressant att den store diktatorn samlade Rysslands ekonomer i Kreml för att i detalj diskutera den nya standardläroboken i ekonomi.)

Jag ska inte gå in på Stalins strikt teoretiska argument, eftersom det för icke-marxister måste vara nästan lika förvirrande och tråkigt som en avhandling om några mycket fina teologiska frågor kan vara för agnostiker. Jag är nu intresserad av de kommentarer om internationell politik som Stalin fällde i förbigående (jag tror inte riktigt att han fällde dem – han gjorde dem medvetet).

Stalins kommentarer var intressanta i mer än ett avseende. För första gången avslöjade han något av en betydande kontrovers som pågick i hans omgivning. Han sa: ”En del kamrater påstår att till följd av de nya internationella förhållanden som utvecklats efter det andra världskriget är krig mellan de kapitalistiska länderna inte längre oundvikliga.”² Det är naturligt att det finns människor i Stalins omgivning som har denna åsikt, en åsikt som är ganska vanlig bland halvt informerade människor i väst, nämligen att världspolitiken har nått ett stadium av tydlig polarisering av två läger, det ena under ledning av USA, det andra av Ryssland, och att det inte finns utrymme för någon tredje kraft däremellan.

Jag talar inte som politiker utan som en som studerar världspolitiken, och jag beklagar detta mycket, men det är ändå ett faktum. Stalin motsatte sig denna åsikt och hävdade att polariseringen av de två lägren endast är ”ytan av händelserna” och att det finns gott om utrymme för konflikter mellan de kapitalistiska makterna. Konflikterna mellan de kapitalistiska makterna, hävdade han, är mer explosiva än motsättningen mellan kapitalism och kommunism. Han förutspådde något i stil med en revolt från antingen Storbritannien eller Frankrike, eller Tyskland eller Japan, eller från alla dessa nationer – han var inte särskilt specifik i detta avseende – mot det amerikanska ledarskapet, en revolt som skulle leda till Atlantblockets sammanbrott.

Stalin gick ännu längre och förklarade att krig mellan kapitalistiska länder fortfarande är ”oundvikliga”, medan krig mellan öst och väst inte är det. För övrigt citerade mycket få på kongressen, där alla talare var och måste vara mycket entusiastiska över Stalins artikel i *Bolsjevik*, denna mening om krigets oundviklighet mellan de kapitalistiska länderna; detta verkade nästan för orimligt, även för Malenkov och Berija. Man fick intrycket att de försökte tona ner detta uttalande och bara påpeka att friktionen mellan nationerna i Atlantpakten sannolikt skulle fördröja uppbyggnaden av Atlantblockets militära makt, snarare än att antyda att den sovjetiska politiken kunde räkna med ett sammanbrott av Atlantpakten. Det fanns en viss förändring i tonfall och betoning mellan vad Stalin själv hade sagt och vad de viktigaste talarna på kongressen sa.

Detta var ingen abstrakt debatt om utsikterna för världsläget. I varje åsikt ligger en viss praktisk politisk linje underförstådd. De problem som Stalin försökte lösa var:

a) Om motsättningarna i den kapitalistiska världen skulle utvecklas så starkt att ett tredje världskrig inte skulle börja som ett krig mot Ryssland, och...

² Stalin: [Socialismens ekonomiska problem i SSRU](#), avsnittet ”6. Frågan om oundvikligheten av krig mellan de kapitalistiska länderna”. Stalin avvisade denna ståndpunkt: ”Dessa kamrater tar fel...”. Red

b) Om Ryssland, i händelse av ett tredje världskrig, kunde räkna med några kapitalistiska allierade, såsom det hade i det förra kriget, eller om Sovjetblocket skulle finna sig i att slåss mot hela den kapitalistiska världen.

Om man antar att Ryssland inom en överskådlig framtid skulle kunna finna allierade i det kapitalistiska lägret, så följer en bestämd taktisk linje av detta. Om Ryssland inte kunde räkna med några kapitalistiska allierade, skulle det föra en tydlig revolutionär kamp – kommunism mot kapitalism. Om Ryssland däremot kunde vinna allierade från det kapitalistiska lägret, skulle den praktiska politiska slutsatsen bli att Ryssland måste försöka uppmuntra den folkfrontstaktik som det förespråkade inför andra världskriget, också i ett försök att vinna allierade i väst.

Denna fråga verkar inte ha lösts av Stalin. Inget tydligt beslut angavs vid kongressen. I artikeln i *Bolsjevik* gjorde Stalin en mycket försiktig uppmaning att pröva folkfrontstaktiken på en antiamerikansk grund, men i sitt korta tal vid kongressen verkade han motsäga denna uppmaning och antyda att kommunistpartierna egentligen inte kunde hoppas på att vinna allierade i det kapitalistiska lägret.

Detta var i stort sett höjdpunkterna från kongressen, eller från den del av förhandlingarna som hade betydelse för den aktuella internationella situationen.

Lästips

Alltsedan 14:e partikongressen 1925 hade Stalin framfört partiledningens verksamhetsrapport, men denna gång var det Georgij Malenkov som fick det uppdraget.

På MIA:s engelskspråkiga avdelning finns även Chrusjtjovs kongressrapport om ändringarna av partiets stadgar liksom de antagna stadgarna: [On Changes in the Rules of the Communist Party of the Soviet Union](#)

Historiska arbeten:

Nikita Chrusjtjov: [Stalins sista år](#). 19:e partikongressen behandlas i ett särskilt avsnitt.

Isaac Deutscher: [Stalin](#), sista kapitlet: ”Stalins sista år”

Wolfgang Leonhard: [Sovjet i omvandling 1952-1956](#). Bra redogörelse för denna tidsperiod. Partikongressen behandlas utförligt i avsnittet ”19:e partikongressen”.